



Коник М. Ю.,
старший прокурор
прокуратури Бабушкінського району
м. Дніпропетровська

РОЛЬ ПРОКУРОРА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАКОННОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ЗАСОБІВ, НЕОБХІДНИХ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

Встановлено перелік засобів, необхідних для проведення спеціального слідчого експерименту щодо одержання неправомірної вигоди службовою особою. Визначено роль прокурора у забезпеченні законності використання оперативними підрозділами цих засобів.

Ключові слова: прокурор, оперативні підрозділи, несправжні (імітаційні) засоби, заздалегідь помічені (ідентифіковані) засоби, засоби забезпечення конспірації.

Установлен перечень средств, необходимых для проведения специального следственного эксперимента по получению неправомерной выгоды должностным лицом. Определена роль прокурора в обеспечении законности использования оперативными подразделениями этих средств.

Ключевые слова: прокурор, оперативные подразделения, ненастоящие (имитационные) средства, заранее помеченные (идентифицированные) средства, средства обеспечения конспирации.

Найбільш поширеним проявом корупції є одержання неправомірної вигоди службовою особою. Цей вид злочинів розповсюджений в усіх сферах діяльності та на всіх щаблях вітчизняних органів державної влади та місцевого самоврядування. Даний вид злочинів становить безпосередню загрозу національній безпеці, зумов-

лює низьку інвестиційну привабливість країни та гальмує розвиток економіки. Тому наукова розробка проблем протидії одержанню неправомірної вигоди службовою особою наразі є актуальною.

Одним з найбільш ефективних засобів викриття одержання неправомірної вигоди службовою особою є контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчо-

го експерименту (ст. 271 КПК України). Проведення цієї негласної слідчої розшукової дії часто межує з порушенням закону та може використовуватися слідчими та працівниками оперативних підрозділів для провокації підкupu, відповідальність за який передбачена ст. 370 КК України (досить часто в гонитві за уявними здохутками в роботі даний злочин вчиняється працівниками оперативних підрозділів та слідчими відносно осіб, які не мають безпосереднього стосунку до хабарництва). Тому одним із важливих завдань прокурора як процесуального керівника досудовим розслідуванням є забезпечення законності спеціального слідчого експерименту щодо держання неправомірної вигоди службовою особою, що і зумовлює актуальність обраної тематики.

Окремі аспекти протидії злочинам, що пов'язані з одержанням неправомірної вигоди досліджували С. В. Албул, Л. С. Белік, В. С. Благодир, Д. В. Волков, В. С. Гаркуша, М. Л. Грібов, М. І. Данилюк, Т. С. Демедюк, П. Т. Дорошенко, В. В. Коряк, В. М. Ліщенко, А. Ю. Неманов, А. В. Настенко, С. О. Павленко, М. А. Погорецький, Г. В. Прокіпович, Г. О. Пушкар'єв, О. Ю. Секереш, М. М. Семендяй, В. Р. Сливенко, С. А. Сумський, М. С. Удовик, А. В. Холостенко, А. О. Шишкін та ін. Загальні та окремі проблеми прокурорського нагляду за діяльністю оперативних підрозділів й органів досудового розслідування останнім часом досліджували В. О. Глушков, І. В. Гловюк, В. О. Гринюк, І. В. Єна, В. С. Зеленецький, І. М. Козьяков, В. В. Кулаков, С. І. Мінченко, С. М. Піскун, М. А. Погорецький, М. В. Руденко, Г. П. Середя, Є. Д. Скулиш, В. Л. Соколкін, І. О. Сухачова та ін. Водночас проблемам прокурорського нагляду за законністю діяльності оперативних підрозділів при проведенні спеціального слідчого експерименту щодо одержання неправомірної вигоди службовою особою сьогодні бракує уваги.

Мета статті – визначити роль прокурора у забезпеченні законності використання оперативними підрозділами

засобів необхідних для проведення спеціального слідчого експерименту щодо одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Результати сучасних наукових досліджень засвідчують, що предметом прокурорського нагляду за проведенням оперативними підрозділами НСРД є: наявність правових та фактичних підстав для проведення відповідних НСРД; правильність та повнота фіксації в процесуальних документах ходу й результатів НСРД, а також складання та долучення до цих документів відповідних додатків; законність та обґрунтованість засекречення та розсекречення відповідних кримінальних процесуальних документів; законність та обґрунтованість обмеження прав та свобод осіб щодо яких проводяться відповідні НСРД; дотримання прав та свобод осіб, які залучаються до кримінального провадження оперативними підрозділами при проведенні ними НСРД; законність та обґрунтованість застосування відповідних засобів при НСРД [1].

Специфічні риси ролі прокурора у проведенні спеціального слідчого експерименту з викриття одержання неправомірної вигоди службовою особою полягають у тому, що законодавцем на нього покладено певні повноваження та вимоги щодо проведення даної НСРД.

Так, у частині четвертій ст. 246 КПК України «Підстави проведення НСРД» законодавець визначив, що виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої НСРД, як контроль за вчиненням злочину. У частині сьомій ст. 271 КПК України «Контроль за вчиненням злочину», передбачено, що прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину, крім відомостей, передбачених статтею 251 КПК України, зобов'язаний: 1) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину; 2) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів.

Як правило, під час розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою головним засобом доказування та одночасно доказом є гроші, передані службовій особі як предмет неправомірної вигоди (у протоколі обшуку, огляду місця події перераховується кількість купюр, номінал та серійні номери кожної), які опечатаються у паперові конверти).

При цьому особливу увагу прокурор як процесуальний керівник досудового розслідування має звернути на документальне оформлення предмета неправомірної вигоди, який має бути вручений фігуранту. Гроші, як найбільш поширений предмет неправомірної вигоди, для документування факту одержання неправомірної вигоди службовими особами, повинні надавати оперативні підрозділи.

У виняткових випадках, згідно з рішенням слідчого, можуть бути використані гроші заявника у разі їх добровільного надання останнім до правоохоронного органу. Але ні в якому разі не можна примушувати заявника надати гроші для проведення заходу [2, с. 45].

При передаванні грошових коштів як предмету неправомірної вигоди у особливо великих розмірах виникає ще одна ситуація, пов'язана з проблемою отримання правоохоронними органами великих сум грошей (наприклад, кілька мільйонів гривень або доларів США), які потрібні для передачі службовій особі як предмет неправомірної вигоди. Ініціатори проведення зазначеного заходу звертаються в установленому законом порядку, наприклад, до банку і отримують бажану суму. Такі гроші, зрозуміло, необхідно повернути потім до банку, але оскільки в досудовому розслідуванні вони визнаються предметом неправомірної вигоди, тобто і речовими доказами, – до вступу вироку в закону силу суд не повертає їх організаторам проведення такої операції.

Саме, у зв'язку, із існуванням проблем з отриманням великих сум грошей, по кримінальному провадженню можли-

ве використання у відповідності з вимогами ст. 273 КПК України несправжніх (імітаційних) засобів, а саме спеціально виготовлених документів до яких можна віднести й імітацію грошових купюр, тобто коли частина грошей, що передається як неправомірна вигода, фактично відсутня, а замість грошей передають так звану «ляльку», які можуть бути використані при проведенні спеціального слідчого експерименту. По завершенню слідчим, або відповідно до доручення слідчого, оперативним працівником, проводять огляд та вручення грошових коштів, при цьому з них виготовляються копії які помічаються спеціальними хімічними речовинами [2, с. 47]. Саме спеціальні хімічні речовини відіграють ключову роль у забезпеченні доказування неправомірної вигоди. Адже аналіз практики дозволяє стверджувати, що до доказів у провадженнях про одержання неправомірної вигоди службовою особою належать: зразки цих речовин, ватні тампони із змивами з поверхні долонь рук підозрюваного, рукавички, за допомогою яких оглянуті гроші під час огляду місця події та проведено освідування, тампони зі змивами з поверхні робочого столу підозрюваного; протоколи огляду та помічення коштів спеціальною хімічною речовиною.

У випадку проведення спеціального слідчого експерименту щодо одержання неправомірної вигоди службовою особою з використанням «ляльки» даний засіб потрібно одночасно визнати як несправжнім (імітаційним), так і заздалегідь поміченим (ідентифікованим). При цьому прокурор як процесуальний керівник досудового розслідування має проконтролювати чітко дотримання процедури виготовлення та використання вказаного засобу відповідно до вимог ст. 273 КПК України.

Сьогодні у юридичній науці, окрім несправжніх (імітаційних) і заздалегідь помічених (ідентифікованих) засобів, що використовуються при проведенні НСРД, виділяють й інші. Так, М.Л. Грібов вва-

жає, що до тих засобів, які вже передбачені ст. 273 КПК України, варто додати засоби забезпечення конспірації (засоби маскуваннн – матеріальні знаряддя для зміни зовнішнього вигляду суб'єктів НСРД, їх апаратури, обладнання, приміщень й транспорту; засоби прикриття – письмова та усна дезінформація (у тому числі документи) щодо суб'єктів НСРД, їх дій, апаратури, обладнання, приміщень й транспорту) [3, 4]. Це видається досить обґрунтованим, оскільки якщо НСРД будуть проводитися без використання засобів конспірації, то це відразу стане очевидним. Наслідками цього є загроза життю та здоров'ю суб'єктів НСРД, неможливість послідовного і збалансованого захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини. Усе це повним обсягом стосується спеціального слідчого експерименту щодо одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Адже результати досліджень О.О. Сухачова засвідчують, що конспірація спеціального слідчого експерименту забезпечується: а) розробкою легенди, відповідно до якої безпосередній суб'єкт проведення експерименту (оперативний працівник або особа, яка добровільно дала згоду на участь в експерименті) відповідно вдається до дій, які (за одержаною в установленому законом порядку інформацією) може очікувати від нього об'єкт експерименту для втілення в життя своїх планів щодо вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину; б) використанням засобів особистого маскуваннн суб'єктом проведення експерименту та засобів групового маскуваннн групами документуваннн, затриманнн та блокуваннн; камуфлюваннн засобів фіксації звукової та візуальної інформації в одяг та речі безпосереднього суб'єкта проведення закупки; в) проведенннн легендованого спілкуваннн безпосеред-

нього суб'єкта експерименту з об'єктом та (або) його оточенннн; г) залежно від особливостей експерименту – комбінацією заходів із забезпеченннн конспірації інших ОРЗ (НСРД): аудіо-, відеоконтролю особи; аудіо-, відеоконтролю місця; спостереженннн за особою, річчю або місцем; виконанннн спеціального завданннн з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації [5].

До змісту конспірації прийнято зараховувати дві складові – обмеженннн доступу до таємної інформації та дезінформацію об'єктів впливу. Обмеженннн доступу до інформації передбачає: формальне засекречуванннн відповідних відомостей, установленннн режимних заходів з обмеженннн доступу до них сторонніх осіб, їх охорону від витоку контррозвідувальними засобами, технічний захист інформації. Дезінформація є введеннннн в оману об'єктів впливу неправдивою інформацією для створенннн в них хибного уявленннн про осіб, сутність певних подій і фактів, пов'язаних з ОРД. Її об'єктами можуть бути особи, які перевіряються й розробляються, представники їх оточенннн, а також громадяни й посадові особи, які можуть бути випадковими свідками ОРЗ або залучаються до їх проведення. Як складова конспірації в ОРД дезінформація застосовується здебільшого використовується для забезпеченннн негласності конкретних ОРЗ. Дезінформацію в ОРД варто розглядати як складну категорію, що містить легенду (сукупність неправдивих відомостей) та дії з доведенннн легенди до об'єкта впливу (дезінформуванннн) [6].

Для обмеженннн доступу до інформації, як складової конспірації, є відповідні правові підстави, то використання дезінформації під час досудового розслідуванннн може бути розцінено неоднозначно, навіть як таке, що порушує конституційні права і свободи громадян. Адже обман людини можна вважати приниженнннн її гідності. А Конституція України у ст. 3 проголошує гідність людини

одною з найвищих соціальних цінностей [6]. До того ж обман може спонукати людину до дій, які призведуть до моральної та матеріальної шкоди.

Дійсно, формальне засекречування відповідних відомостей, установлення режимних заходів з обмеження доступу до них сторонніх осіб, їх охорону від витоку, технічний захист інформації проводяться відповідно до КПК України, Законів України «Про інформацію», «Про державну таємницю», інших законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів. Підстави ж для застосування у кримінальному процесі дезінформації, зокрема у формі легендарного спілкування є сумнівними.

Вимогу законодавця оформлювати протоколом виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих дій (ч. 2 ст. 273 КПК України) можна вважати обґрунтованою лише у разі застосування її саме до заздалегідь помічених (ідентифікованих) засобів, але не засобів забезпечення конспірації. Адже до числа останніх зараховують засоби маскуваня та документи прикриття, а їх, здебільшого, виготовляють не для одноразового використання, а для проведення великої кількості НСРД. Окрім цього, негласність дій, передбачених статтями 260–264, 267–272, 274 КПК України, постанова слідчого або прокурора про їх проведення має передбачати можливість використання відповідних засобів забезпечення конспірації. Отже потреби у складанні додаткових процесуальних документів немає.

Через те, що норми ст. 273 КПК України не вичерпують усіх засобів, що використовуються при проведенні НСРД, оперативні підрозділи, використовуючи засоби, непередбачені законом, під час виконання доручень слідчого, прокурора, де-юре порушують закон. Такі порушення мають бути виявлені та припинені прокурором. Але на практиці таке відбувається досить рідко. Одна з причин цього полягає у тому, що прокурори, які обізнані з проблемами діяльності опера-

тивних підрозділів, розуміють абсурдність ситуації, створеної законодавцем щодо використання засобів забезпечення конспірації. Ці прокурори ігнорують виявлення відповідних порушень з міркувань доцільності, яка у даному випадку протиставлена законності. Але, у більшості випадків, прокурори мають низький рівень компетентності у питаннях проведення оперативними підрозділами НСРД та не вдаються до аналізу законності використовуваних ними засобів конспірації.

Засобами, що необхідні для проведення спеціального слідчого експерименту щодо одержання неправомірної вигоди службовою особою, є: а) заздалегідь ідентифіковані (помічені) засоби, які можуть бути справжніми та несправжніми (імітаційними); б) спеціальні хімічні речовини; в) засоби для виявлення та ідентифікації спеціальних хімічних речовин; г) засоби забезпечення конспірації г) технічні засоби негласної фіксації ходу та результатів контролю за вчиненням злочину.

Роль прокурора у забезпеченні законності використання оперативними підрозділами цих засобів полягає у перевірці: наявності правових та фактичних підстав для проведення спеціального слідчого експерименту щодо конкретної особи; правильності процесуального оформлення виготовлення несправжніх (імітаційних) та заздалегідь помічених (ідентифікованих); правильності та повноти фіксації в процесуальних документах ходу й результатів спеціального слідчого експерименту, а також складання та долучення до цих документів відповідних додатків; визначення можливості використання технічних засобів негласної фіксації інформації в ході спеціального слідчого експерименту або необхідності додаткового проведення інших негласних слідчих розшукових дій (аудіо-, відеоконтролю особи; аудіо-, відеоконтролю місця; спостереження за особою, річчю або місцем з використанням фотографування, відеозапису та спеціальних засобів для спостереження).

Виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, прокурора на проведення спеціального слідчого експерименту не може бути ефективним без комплексного підходу до забезпечення їх конспірації шляхом обмеження доступу до відповідних відомостей та дезінформації об'єктів впливу. Для здійснення такої дезінформації відсутні належні законодавчі підстави. У зв'язку

з цим, до КПК України потрібно внести доповнення, що легітимізують негласну сторону діяльності оперативних підрозділів під час виконання доручень слідчого, прокурора на проведення спеціального слідчого експерименту, а також нададуть прокуророві можливості для нагляду за додержанням законності при використанні оперативними підрозділами засобів забезпечення конспірації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Бабошин А. М.* Прокурорський нагляд за документуванням злочинів у сфері банківського кредитування оперативними підрозділами: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юридичних наук: спец. 12.00.09 / А. М. Бабошин. – К., 2015. – 20 с.
2. Особливості розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: метод. рек. / Чернявський С. С., Вакулєнко О. Ф., Толочко О. М. та ін. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 92 с.
3. *Грібов М. Л.* Засоби, що використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій / М. Л. Грібов // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 9. – С. 152–158.
4. *Грібов М. Л.* Використання засобів забезпечення конспірації при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій [Електронний ресурс] / М. Л. Грібов // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 94–98. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2014_2_17.pdf.
5. *Сухачов О. О.* Конспірація контролю за вчиненням злочину / О. О. Сухачов // Малиновські читання: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (Острого, 30 верес. – 1 жовт. 2016 р.). – Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2016. – С. 273–274.
6. *Грібов М. Л.* Сутність конспірації в оперативно-розшуковій діяльності / М. Л. Грібов // Проблеми створення та використання легендованих підприємств в оперативно-розшуковій діяльності: матер. Всеукр. наук.-практ. семінару. – Одеса: Одес. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – С. 16–20.

Konick M. The role of the prosecutor in ensuring the legality the using by the operative units means for conduct special investigative experiment on obtain undue advantage by an official.

This article contains a list of the means needed to conduct special investigative experiment on obtain undue advantage by an official. Defined the role of the prosecutor in ensuring the legality of using these facilities by the operative units.

It is established that necessary for conduct special investigative experiment on obtain undue advantage by an official are: a) previously identified (labeled) means that can be true and imitation ones; b) special chemicals; c) means for detection and identification of special chemicals; d) means of conspiracy d) technical means undercover fixing the progress and test results of a crime.

The role of the prosecutor in ensuring the legality of the using by the operative units the means is the verification: the availability of legal and factual grounds for a special investigative experiment on a specific person; procedural correctness of making false (simulation) and pre-labeled (identified) facilities; the accuracy and completeness of fixing a procedural documents about the progress and results the special investigative experiment, as well as drafting and introduction to the documents relevant applications; determine the possibility of using technical means for undercover getting an information in the fixing of special investigative experiment or the need for additional investigation of other undercover investigative actions (audio and video monitoring the person; audio and video monitoring the place, monitor the person, thing or place using the photography, video and special vehicles for monitoring).

Keywords: *prosecutor, operational units, false (simulation) tools, pre-labeled (identified) means, means of secrecy.*

Стаття надійшла до редакції журналу 02.10.2016 р.